

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΣΤΙΣ ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥΣ Το πρόβλημα της κατατάξεως της αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

The position of Ancient Macedonian within the Greek dialects is discussed here extensively. A brief overview and reconsideration of the linguistic structure of Ancient Macedonian in regard to the "Greekness" of the dialect is undertaken to show that Hoffmann's, Kalleris' and Hatzidakis' arguments are both methodologically sound and linguistically convincing.

On the basis of a number of structural features of Ancient Macedonian, diachronically considered, it is argued that the main character of the dialect is Doric, more precisely Northwestern (or Western) Greek rather than Aeolic. The overall question of Greek dialect classification (Mycenaean Greek included) is discussed.

The famous "Mediae question" (β, δ, γ instead of φ, θ, χ) in Macedonian Greek is only generally touched upon here as it is extensively examined by the present author elsewhere.

Γενικά περί της αρχαίας Μακεδονικής

Όσο περιορισμένη γνώση κι αν έχει κανείς του αρχαίου ελληνικού λόγου, βλέποντας λέξεις, όπως¹ *ἀκρουνοί*, *ἀμαλός*, *ἀργίπους* και *ἀρκόν*, *κάραβος*, *κεβαλά*, *πεζέταιρος* και *ἀργελλα* ή *χάρων*, *νίβα*, *νικάτωρ* και *κύδαρ* και *παραός* και *πελιά* και *ἄγχαρμος* και *δώραξ* και *ἀγκαλίσ* και άλλες παρόμοιες, δεν μπορεί να μη καταλάβει αμέσως ότι πρόκειται για ελληνική γλώσσα· την αρχαία ελληνική γλώσσα. Ούτε είναι δυνατόν να μην αντιληφθεί αμέσως πως ο *Ἀμύντας* και ο *Ἀλκέτας*, ο *Φιλώτας* και ο *Εὐδαμος*, ο *Νικόλαος* και ο *Ἀρχέλαος*, η *Βερενίκη*, η *Ἀντιγόνη*, η *Θεσσαλονίκη* ή η *Ἀταλάντη*, αλλά και ο *Μαχάτας*, ο *Βάλαγρος*, ο *Λάγιος*, ο *Ἰόλας* ή και ο *Δάρρων* είναι, στη δομή τους, ελληνικά ονόματα².

Κι αν οι γνώσεις του, οι γλωσσικές και φιλολογικές, τον οδηγήσουν να ψάξει στην κυριότερη πηγή πληροφοριών για τις μακεδονικές λέξεις, στον λεξικογραφοσυμπλητή του 5ου μ.Χ. αι. Ησύχιου, σ' αυτόν που είχε την έμπνευση και το κουράγιο να συγκεντρώσει τις λεγόμενες *γλώσσες* ή *γλώττες*, διαλεκτικές, σπάνιες ή για οποιονδήποτε λόγο ενδιαφέρουσες γλωσσικές λέξεις, λέξεις αποκλίνουσες στη μορφή ή στη σημασία τους από τη συνήθη αττική ή αττικίζουσα διάλεκτο, αν ανατρέξει,

1. Πλήρη πίνακα των λέξεων της Μακεδονικής με εκτενή σχόλια μπορεί να βρει κανείς στον Καλλέρη 1954-76 και στον Hoffmann 1906 [1974], σκόρπια δε στους Χατζιδάκι 1897 και 1934, Kretschmer 1912 και Τσοπανάκη 1988.

2. Ιδ. ιδίως Καλλέρη 1954-76.

λοιπόν, κανείς στον Ησύχιο, θα βρει λέξεις με ερμηνεύματα και σχόλια τού εξής τύπου:

ἀκόντιον: δοράτιον, μικρά λόγχη· *ράχιν* δὲ Μακεδόνες· καὶ στρατεύματος μέρος Ἀγριανῶν Αἰολεῖς.
ἄσιλος: χεῖμαρρος ὑπὸ Μακεδόνων.
γάπας: κολοιούς· Μακεδόνες.
Ζειρήνη: Ἀφροδίτη ἐν Μακεδονίᾳ.
κάραβος: ἔδεσμα, ὡς φασιν, ὠπτημένον ἐπ' ἀνθρώκων· ὑπὸ δὲ τῶν Μακεδόνων ἡ πύλη· καὶ τὰ ἐν τοῖς ξηροῖς ξύλοις σκωλήκια· καὶ τὸ θαλάττιον ζῷον.
ματτύης: ἡ μὲν φωνὴ Μακεδονικὴ, ὄρνις· καὶ τὰ ἐκ τοῦ ζωμοῦ αὐτοῦ λάχανα περιφερόμενα.

Διαβάζοντας κανείς, τέλος, χωρὶα ἀρχαίων κειμένων ἀπὸ τον Ησίοδο, τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη ὡς τον Ἀρριανό, τον Πολύβιο, τον Στράβωνα και τον ἀπολαυστικό Ἀθήναιο, πῶς να μη τοποθετήσει τους Μακεδόνες στο πιο γνήσιο και ἀρχαίο κομμάτι του Ἑλληνισμοῦ; Κείμενο του Ηροδότου:

*«Τὸ Δωρικόν... οἴκε ἐν Πίνδῳ, Μακεδὸν καλεόμενον· ἐνθεῦτεν δὲ ... ἐς Πελοπόννησον ἔλθὸν Δωρικὸν ἐκλήθη»*³.

Ο ἴδιος μάλιστα μάς λέει για τους «ελληνικότερους» τῶν Ἑλλήνων, τους Λακεδαιμονίους και τους Κορινθίους κι ἀπὸ κοντὰ για τους Σικυωνίους, Ἐπιδαυρίδους και Τροιζηνίους ὅτι εἶναι *«Δωρικὸν καὶ Μακεδὸν ἔθνος, ἐξ Ἐρινεοῦ τε καὶ Πίνδου καὶ τῆς Δρυοπίδος ὕστατα ὀρμηθέντες»*⁴. Ωστόσο, πιο εὐγλωττο στην ἀφέλειά του εἶναι το κείμενο ἐνός μεταγενέστερου ἐπιγράμματος, ὅπου η δυσώνυμη Μακεδονοπούλα Κοπρία μάς λέει:

*«Ὀνόμα μὲν [δηλ. Κοπρία] Μακέταις ἐπιχώριον· οὐνεκά μεμφθῆ μηδὲ ἐνὶ Κοπρίαν μ' ὠνόμασαν γενέται»*⁵

δηλ. «οἱ γονεῖς μου μ' ὠνόμασαν Κοπρία, μ' ἓνα ὄνομα που ἐπιχωριάζει στους Μακεδόνες· γι' αὐτὸ μου το ὄνομα —λέει η Κοπρία— δεν φταίει κανεὶς ἄλλος».

Μια γλώσσα, σε ὅλα τα ἐπίπεδα τῆς χρήσεώς της (ὡς ἰδιολέκτου, ἰδιώματος διαλέκτου, κοινῆς), ἀναγνωρίζεται, ὑπάρχει και καταξιώνεται πρῶτα και πάνω ἀπ' ὅλα μέσα στη συνείδηση τῆς γλωσσικῆς κοινότητας, ὅπου ἀνήκει. Αὐτὴ ἡ «ἔσωθεν» μαρτυρία και ἀποδοχή εἶναι το κύρος μαζί και ἡ δύναμή της. Και εἶναι ἀληθινὰ ἀποκαλυπτικὴ για τη μακεδονικὴ διάλεκτο ἡ θέση που εἶχε στο αἶσθημα και στη συνείδηση τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν, σχολιαστῶν, λεξικογράφων, φιλολόγων γενικότερα που ἀσχολοῦνταν με τη γλώσσα. Θεωρῶ χαρακτηριστικὴ λ.χ. τη λεξικογραφικὴ ἀντιμετώπιση τῆς μακεδονικῆς ἀπὸ τον Ησύχιο —και την παράδοση που ἀντιπροσωπεύει το ἔργο του—, ὁ ὁποῖος θέτει τη μακεδονικὴ στην ἴδια μοίρα, τῆς ἀποδίδει την ἴδια βαρύτητα και την ἐξετάζει με το ἴδιο ἐνδιαφέρον που δείχνει για τις λοιπὲς διαλέκτους:

3. Ηροδ. 1, 56.

4. Ηροδ. 8, 43.

5. Kaibel, *Epigr. Graeca* 313.

ἄβαгна: ῥόδα Μακεδόνες.
ἄβάθων: διδάσκαλος Κύπριοι.
ἄβελιακόν: ἡλιακόν Παμφύλιοι.
ἄβλοπές: ἄβλαβές Κρήτες.
ἄβρανίδας: κροκωτοὺς Λάκωνες.
ἄβρεμής: ἄβλεπής Κύπριοι καὶ Θετταλοί.
ἄβροῦτες: ὄφρυς Μακεδόνες.
ἄβῶρ: ἡὼς Λάκωνες.

Λακωνική, Κρητική, Παμφυλιακή, Κυπριακή, Θεσσαλική, Μακεδονική... Ὅλες οι γνωστές αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι παρελαύνουν από κοινού μέσα από τις «γλώσσες», τις ιδιωματικές λέξεις του Ησύχιου.

Πόσο στη συνείδηση των «πρακτικῶν γλωσσολόγων» τῆς αρχαίας, τῶν σοφῶν γραμματικῶν - σχολιαστῶν - λεξικογράφων τῆς γλώσσας τῶν αρχαίων κειμένων, η μακεδονική διάλεκτος αποτελούσε γνήσια ελληνική (καὶ μάλιστα σημαντική για το υλικό της) διάλεκτο φαίνεται από περιπτώσεις ὅπως οι ἐξής: Στη γραμματική παράδοση που διασώζεται στο *Μέγα Ετυμολογικόν* βρίσκουμε:

«Ὁ δὲ Δίδυμος παρὰ τὸ ἄβρὸν τῆς διαίτης [ετυμολογεί τη λέξη] ... το β τῷ φ συγγενές ἐστὶ· δῆλον ἐκ τοῦ Μακεδόνας μὲν τὸν *Φίλιππον Βίλιππον* καλεῖν καὶ τὸν *φαλακρὸν βαλακρὸν*· καὶ τοὺς *Φρύγας Βρύγας* καὶ τοὺς ἀνέμους διὰ τὸ φυσᾶν *φυσήτας, βύκτας*»⁶.

Ο γραμματικός λοιπόν, ὅπως εἶναι φανερό, θέλοντας να ερμηνεύσει ετυμολογικῶς την παραγωγή τῆς λ. *Αφροδίτη* από το «ἄβρὸν τῆς διαίτης» (Αφροδίτη εἶναι γι' αὐτὸν η λιτοδαίτη καὶ λεπτοδαίτη) —παρετυμολογικῶς βεβαίως για τα σημερινὰ δεδομένα—, επιχειρηματολογεῖ για τη δυνατότητα τροπῆς του β σε φ στην πανάρχαια καὶ πανελληνία ονομασία τῆς Αφροδίτης με βάση ἕνα φωνολογικό φαινόμενο (την τροπή των ἀήχων κλειστῶν δασέων φ, θ, χ σε β, δ, γ, ηχηρὰ κλειστά) που ἀντλεῖ από την ελληνικότερη προφανῶς μακεδονική διάλεκτο. Ἄλλος πάλι γραμματικός, προκειμένου να ετυμολογήσει την *κεφαλή* από το *κεκυφῶσθαι*, προσάγει συναφή, κατ' αὐτὸν, λέξη του Ἰπποκράτους που εμφανίζει β (*κύβητον*), επιχειρηματολογώντας πάλι με βάση τη Μακεδονική:

«*κεφαλή*· ἀπὸ τοῦ *κεκυφῶσθαι*, ἤγουν *κεκάμφθαι*... καὶ Ἰπποκράτης *κύβητον*, Μακεδόνες δὲ *κεβλήν*, τὸ β ἀντὶ τοῦ φ λαμβάνοντες ὡς ἐπὶ *Φερενίκης Βερενίκης*»⁷.

Κεφαλή, κεβλή, κύβητος, Ἰπποκράτης, Μακεδόνες, κοινή γλώσσα, ὅλα δεμένα ἀρρηκτα στη συνείδηση καὶ στο γλωσσικό αἶσθημα τοῦ γραμματικοῦ. Τόσο βαθιά δεριζωμένη εἶναι αὐτή η συνείδηση, ὥστε ο ἕτερος τῶν δύο μεγάλων θεωρητικῶν τῆς αρχαίας ελληνικῆς γραμματικῆς, ο Απολλώνιος ο Δύσκολος, συγγραφέας τῆς «Ελληνικῆς Συντάξεως», ὅπου θεμελιώθηκε η αρχαία καὶ δι' αὐτῆς η μεσαιωνική καὶ νεότερη θεωρία τῆς συντάξεως καὶ μαζί οι ἀρχές τῆς συντακτικῆς ἀναλύσεως, δὲν διστάζει να ερμηνεύσει τύπους ονομαστικῆς τῶν ονομάτων ὅπως *τοξότα, ἰππότα*,

6. Etym. M., λ. Ἄφροδίτη.

7. Anecd. Oxon. (Cramer) II, 456, 27.

νεφεληγερέτα κ.λπ. ως τύπους κλητικής αντί ονομαστικής, εξηγώντας:

«ή κλητική ἀντ' εὐθειῶν παραλαμβάνεται κατὰ Μακεδονικὸν ἢ Θεσσαλικὸν ἔθος, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν τὸ τοιοῦτον ἐπιστάσαντο»⁸.

Αν ἔτσι ἔχουν τα πράγματα, τότε πού στηρίζονται —θα ρωτήσει κανείς— ὄσες αμφιβολίες, επιφυλάξεις ἢ διαφορετικές εκτιμήσεις ἔχουν διατυπωθεῖ περί τῆς μακεδονικῆς γλώσσας; Ποιά εἶναι τα πραγματικά επιστημονικά-ερευνητικά προβλήματα και ποιά τα φαινομενικά ἢ σκοπίμως προβαλλόμενα; Με ἄλλα λόγια, αν ἐξαιρέσει κανείς την παλιότερη —βουλγαρικής ἐμπνεύσεως— ἀπόπειρα να ἐμφανισθεῖ ιστορικά, ἐθνολογικά και γλωσσικά ολόκληρη ἡ ἀρχαία Μακεδονία (γλώσσα, κάτοικοι, χώρα) ως μὴ ἐλληνική (ὡς θρακική, ἰλλυρική κ.λπ.), ἀπόπειρα που συνοψίζεται σε ἀφελείς ισχυρισμούς ὅπως ἐκεῖνος του βούλγαρου G. Kazaroff («μπορεῖ να εισηγήθην στὴ Μακεδονία ὀρισμένα ἐλληνικά στοιχεῖα. Ἀλλὰ αὐτοὶ που ἴδρυσαν τὸ μακεδονικὸ κράτος εἶναι οἱ Μακεδόνες - Ἰλλυριοὶ και ὄχι οἱ Ἕλληνες»!)⁹. Κι αν ἐξαιρέσει ἀκόμη κανείς τὴ σύγχρονη —σερβικής τῶν Σκοπίων ἐμπνεύσεως— τεχνητὴ ἀνακίνηση μακεδονικοῦ ζητήματος με βάση τὴν ἐπονομαζόμενη «μακεδονικὴ γλώσσα», δηλ. τὸ σλαβικό (βουλγαροσερβικό) ἰδίωμα τῆς περιοχῆς τῶν Σκοπίων¹⁰, που ἐμφανίζεται ως γλώσσα αὐτοτελοῦς λαοῦ, του μακεδονικοῦ με ἀλύτρωτες μειονοτικές περιοχές τὴν ἐλληνικὴ Μακεδονία και τμήμα τῆς βουλγαρικής Μακεδονίας! Αν ἐξαιρέσουμε, λοιπόν, τὶς κατευθυνόμενες αὐτές τοποθετήσεις που ἀποσκοποῦν, κατὰ κανόνα, σε ἐδαφικές διεκδικήσεις και ὑπηρετοῦν πολιτικές σκοπιμότητες, ὑπάρχουν ἀραγε και σε τί ἀκριβῶς συνίστανται οἱ δυσχέρειες μίας ολόκληρωμένης σπουδῆς τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου;

Τέτοιες δυσχέρειες ὑπάρχουν πράγματι και προέρχονται ἀπὸ τὸ πολὺ περιορισμένο υλικό¹¹ που ἔχει διασωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαία μακεδονικὴ γλώσσα. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὅ,τι ἔχει διασωθεῖ εἶναι λέξεις ἰδιωματικοῦ χαρακτήρος που ἔχουν θησαυρισθεῖ ἀπὸ τὸν Ησύχιο και ἄλλους λεξικογράφους με κύρια πηγὴ τὸν μακεδόνα γραμματικὸ Ἀμερία. Οἱ λέξεις αὐτές ἀνέρχονται περίπου σε 350:150 προσηγορικά και 200 κύρια ὀνόματα (ἀνθρωπωνύμια-τοπωνύμια). Ἡ μεγαλύτερη ὅμως δυσκολία προέρχεται ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ υλικὸ αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ σκόρπιες, μεμονωμένες λέξεις οἱ ὁποῖες δὲν ἀπαντοῦν σε συνταγματικές ἐνότητες (προτάσεις, κείμενο). Τὸ γεγονός ὅτι τὸ corpus τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου μᾶς ἔχει διασωθεῖ μὲ τὴ συγκυριακὴ διαδικασία τοῦ «ἀξιοπεριέργου» (ὡς ἀποκλίσεις ἀπὸ τὴ νόρμα, τὸν κανόνα τῆς κοινῆς ἀττικῆς γλώσσας) και ὄχι διὰ τῆς φυσικῆς καταγραφῆς τοῦ ἐν χρήσει λόγου κάνει ὥστε τὸ corpus αὐτὸ να ἔχει ἀποσπασματικὸ, ευκαιριακὸ και λεξικογραφικὸ καθαρῶς χαρακτήρα, πράγμα που γεννᾷ μεγάλες δυσχέρειες στὴ μελέτη τοῦ υλικοῦ και στὴν ἐπανασύνθεση τῆς μακεδονικῆς διαλέκτου. Τα περιθώρια τῆς εἰκοτολογίας στὴν ἐρμηνεία τῶν τύπων —καμιὰ φορὰ και στὴν ἴδια τὴν ἐμφάνισή τους— εἶναι, κατ' ἀνάγκην, διευρυνόμενα και, ὅπως συνήθως συμβαίνει στις περιπτώσεις αὐτές, τὴν

8. Ἀπολλωνίου του Δυσκόλου, *Περὶ Συντάξεως* βιβλ. 3, §214 (ἐκδ. R. Schneider – G. Uhlig). Πβ. και Χατζιδάκι 1934, 237.

9. REG 33, 1910, 254.

10. Τὸ ὅλον θέμα πραγματεύεται ὁ Ν. Ἀνδριώτης στὴν ἐξαιρετὴ μονογραφία του *Τὸ ὀμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων και ἡ γλώσσα του* (Θεσσαλονίκη 1960).

11. Για τὸ οὐσιώδες αὐτὸ θέμα ἰδ. Καλλέρη 1954, 53 κ.εξ.

ασφαλή γνώση και ερμηνεία τού υλικού συνοδεύει ή και υποκαθιστά πλήρως η συνδυαστική φαντασία τού ιστορικοσυγκριτικού γλωσσολόγου, που ανάλογα με τις επαληθεύσεις ή τις διαψεύσεις τών προσδοκιών του εμφανίζει κυμαινόμενες αντιδράσεις από την ανεπιφύλακτη αποδοχή τών πάντων ως την καχύποπτη αμφισβήτηση και τών πιό ασφαλών δεδομένων. Και αυτό μεν το φαινόμενο δέν είναι σπάνιο στον χώρο τής έρευνας ισχνά ή ιδιόρρυθμα παραδεδομένων γλωσσών (ας θυμηθούμε τί συμβαίνει με τα κείμενα τών πινακίδων τής γραμμικής γραφής Β' ή, πολύ περισσότερο, με τις λεγόμενες ανατολικές γλώσσες τής Μ. Ασίας και, ακόμη περισσότερο, με τις περίφημες Θρακική, Ιλλυρική, Φρυγική και άλλες γλώσσες), γίνεται όμως ύποπτο και επικίνδυνο όταν χρησιμεύει ως όπλο μιας έμμεσης ή και φανεράς εθνικής προπαγάνδας, όπως στην περίπτωση της αρχαίας μακεδονικής ή της αποκαλούμενης σήμερα από τα Σκόπια «μακεδονικής γλώσσας».

Προκειμένου για την αρχαία Μακεδονική, το περιορισμένο —λεξικογραφικά μόνον διατηρημένο— corpus είναι φυσική απόρροια του γεγονότος ότι η διάλεκτος αυτή δεν φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε επίσημα ως γραπτός λόγος. Τουλάχιστον δεν έχουμε ακόμη τέτοιες μαρτυρίες χωρίς να μπορεί να πει κανείς με βεβαιότητα τί μπορεί να κρύβει στα σπλάχνα της η μακεδονική γη. Η αποκλειστικά προφορική χρήση της μακεδονικής διαλέκτου — ζήτημα κοινωνικοπολιτιστικού γοήτρου, παιδευτικών αντιλήψεων, ιστορικών συγκυριών και πολιτικών αποφάσεων — σε συνδυασμό με την πρώιμη υποκατάστασή της από την πολιτιστικά κυρίαρχη αττική διάλεκτο που απετέλεσε την επίσημη γλώσσα του μακεδονικού κράτους ήδη από τον 5ο π.Χ. αι., όχι μόνο περιόρισε στο ελάχιστο τις δυνατότητες καταγραφής και διατήρησης της διαλέκτου (είναι γνωστό ότι ο κύριος όγκος τών αρχαίων ελληνικών επιγραφών συγκεντρώνεται στον 4ο κυρίως αιώνα), αλλά παράλληλα εμπόδισε και τη δημιουργία μιας πιό παγιωμένης και ομοιόμορφης γλώσσας.

Η ρευστότητα και χαλαρότητα τών προφορικών μορφών τής γλώσσας είναι δεδομένες, οι δε δυσχέρειες στην εκ τών υστέρων με ισχνό, έμμεσα και άγνωστης ακρίβειας και πιστότητας μαρτυρημένο υλικό επανασύνθεση τής δομής μιας διαλέκτου είναι μεγάλες και συχνά ανυπέρβλητες. Όταν δε στην εγγενή αυτή δυσχέρεια προστεθεί η αγχώδης και εξωπραγματική συχνά προσπάθεια τού επιστήμονα να ανακαλύψει αδιατάρακτες γενικές συστηματικές σχέσεις και να εξαγάγει —κατά το δόγμα των Νεογραμματικών τής ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας— ανεξαιρέτους γλωσσικούς (φωνολογικούς κυρίως) νόμους, τότε ο υπερτονισμός τής σημασίας αυτού ή εκείνου τού γλωσσικού φαινομένου, η απομόνωσή του και η αναγωγή του σε μοναδικό ή κύριο κριτήριο εις βάρος τής εικόνας που παρέχει συνδυαστικά το όλον σύστημα είναι αναπόφευκτες. Η εξαγωγή συμπερασμάτων ερήμην τής ιστορικής, πολιτισμικής, εθνολογικής, γεωγραφικής και λοιπής εξωγλωσσικής πραγματικότητας μπορεί, σε τέτοιες περιπτώσεις, να λειτουργήσει σαν παραμορφωτικός καθρέφτης εμφανίζοντας τερατώδη εξαμβλώματα.

Δεν είναι δυνατόν με βάση την εμφάνιση κάποιων φθόγγων αντί άλλων (τών ηχηρών κλειστών συμφώνων b, d, g αντί των αήχων δασέων ph, th, kh) και ερήμην όλης τής λοιπής φωνολογικής, μορφολογικής και σημασιολογικής δομής τής μακεδονικής διαλέκτου, να διαστρέφεις την εικόνα μιας ολόκληρης γλώσσας και να παραχαράσσεις την ταυτότητα τών ανθρώπων που την emίλησαν! Στην περίπτωση τής μακεδονικής διαλέκτου, ορισμένες αυθαίρετες, σχηματικές και υπεργενικευτικές αφαιρέσεις και εκτιμήσεις μετέτρεψαν το σοβαρό και απαιτητικό γλωσσοϊστορικό ζατρίκιο σε τυχερό παιχνίδι ζαριών που έβλαψε τελικά το κύρος τής ίδιας τής ιστο-

ρικοσυγκριτικής γλωσσολογικής έρευνας. Ένα τέτοιο συλλογιστικό παιχνίδι, στις ακραίες συνέπειές του με βάση φωνολογικά φαινόμενα όπως ο τσιτακισμός ή ο ρωτακισμός, μπορεί να οδηγήσει αντιστοίχως στο να αναγάγεις τους σύγχρονους Κρητικούς ή τους Τσάκωνες σε ιδιαίτερα ινδοευρωπαϊκά φύλα συγγενικά προς τους Έλληνες!...

Ειδικά για τη μακεδονική διάλεκτο τής αρχαίας Ελληνικής η γλωσσολογική έρευνα, ξένη και ελληνική, περιστράφη σε δύο καίρια θέματα:

(i) Στον αμιγή ή όχι χαρακτήρα της Μακεδονικής ως ελληνικής γλώσσας. Κατά πόσον δηλ. η αρχαία Μακεδονική υπήρξε αμιγώς ελληνική διάλεκτος ή αποτελεί ελληνική γλώσσα ανάμεικτη με ξένα (ιλλυρικά, θρακικά, ινδοευρωπαϊκά και μή) στοιχεία είτε είναι απλώς ινδοευρωπαϊκή γλώσσα, στενά συγγενής με την Ελληνική, ή και, ενδεχομένως, εκ των υστέρων μόνο εξελληνισμένη.

(ii) Στην κατάταξη της αρχαίας Μακεδονικής μέσα στη διαλεκτική διαφοροποίηση της Ελληνικής με προσδιορισμό τού ιδιαίτερου χαρακτήρα της.

Η θέση τού ομιλούντος στο α΄ ζήτημα είναι σαφής με όσα μέχρι τούδε ελέχθησαν: Η συνολική λεξιλογική και γραμματική, κυρίως, δομή τής Μακεδονικής επιβεβαιώνει αναντίρρητα την ελληνικότητα τής μακεδονικής γλώσσας. Επιμέρους γλωσσικά στοιχεία, κυρίως λεξιλογικά, είναι φυσικό και αναμενόμενο να αποτελούν προϊόντα δανεισμού από γειτονικούς λαούς που κατά έθνη και φυλές συνόρευαν με τους Μακεδόνες στον βόρειο γεωγραφικό χώρο τής Ελλάδος. Η ευρεία επαφή, εξουσιαστικού ή συναλλακτικού απλώς χαρακτήρος, μεταξύ των λαών τού βορείου γεωγραφικού χώρου είναι φυσικό να έχει αλληλοεπηρέασει τους λαούς αυτούς και θα ήταν εξωπραγματικό (αντιεπιστημονικό ή εθνικιστικό) να υποστηρίξουμε πως τα Ελληνικά των αρχαίων Μακεδόνων δεν επηρεάστηκαν γλωσσικά ή δεν δέχτηκαν ξένα γλωσσικά δάνεια. Ο ίδιος ο Χατζιδάκις¹² δέχεται τέτοιες επιδράσεις και μάλιστα σε δομικό (φωνολογικό) επίπεδο.

Αυτό που συνέβη με τη Μακεδονική —πράγμα που άλλωστε παρατηρείται συχνά σε τέτοιες δύσβατες περιοχές της επιστημονικής έρευνας με ισχνώς παραδεδομένες γλώσσες— είναι ότι μία «υψηλού κύρους εσφαλμένη θέση» (επιτρέψτε μου το οξύμωρο) επηρέασε αναπόφευκτα μεταγενέστερους μελετητές τού θέματος που ευκαιριακά και αποσπασματικά ασχολήθηκαν μ' αυτό. Η υψηλού κύρους εσφαλμένη θέση εν προκειμένω διατυπώθηκε από τον πολύ, κατά τα άλλα, Βιενέζο ιστορικό γλωσσολόγο και ελληνιστή Paul Kretschmer¹³. Σύμφωνα μ' αυτήν οι αρχαίοι Μακεδόνες (αν κρίνει κανείς από τη γλώσσα τους που πέρα από ορισμένα ξένα στοιχεία περιλαμβάνει καθαρώς ελληνικά στοιχεία, τα οποία λόγω του δομικού τους χαρακτήρα δεν μπορούν να θεωρηθούν δάνεια) ήταν ένα από τα τελευταία ελληνικά φύλα που έφθασε στην Ελλάδα, αποσχισθέν από τα λοιπά προτού διαμορφωθεί και παγιωθεί ακόμη η έννοια τού ελληνικού έθνους και προτού επιτευχθεί η πλήρης διαμόρφωση τής ελληνικής γλώσσας. Οι Μακεδόνες εγκαταστάθηκαν αρχικά στις ορεινές περιοχές βορείως τής αρχαίας Θεσσαλίας, υπέταξαν Ιλλυριούς και Θράκες εγκατεστημένους εκεί με τους οποίους και αναμείχθηκαν. Έτσι —σύμφωνα πάντα με τη θεωρία τού Kretschmer— προήλθαν οι Μακεδόνες τών ιστορικών χρόνων, οι οποίοι μιλούσαν ένα ιδίωμα ελληνικό, ανάμεικτο με ξένα στοιχεία.

12. Χατζιδάκις 1901, 109.

13. Kretschmer 1896 και 1912.

Όλες οι σοβαρές αμφισβητήσεις του αμιγούς χαρακτήρα της αρχαίας μακεδονικής γλώσσας, η θεωρία της «γλωσσικής αναμείξεως», ας την ονομάσουμε έτσι, αποτελούν παραλλαγές αυτής της θέσεως του Kretschmer. (΄Αμεσοί ή έμμεσοί υποστηρικτές της υπήρξαν κυρίως οι Α. Thumb, H. Hirt, A. Debrunner, E. Schwyzer και V. Pisani. Οι πριν από τον Kretschmer θέσεις του Karl Otto Müller και του G. Meyer δεν έχουν την επιστημονική βαρύτητα του Kretschmer, πολύ δε περισσότερο δεν διεκδικούν τέτοια βαρύτητα οι καθαρώς στρατευμένες θέσεις του Weigand και του Kazanoff)¹⁴. Πρέπει, ωστόσο, να υπογραμμισθεί ότι ακόμη και στα πλαίσια της θεωρίας αυτής το πραγματικό —εμπειρικά διαπιστούμενο— γεγονός του ελληνικού χαρακτήρα της δομής της μακεδονικής διαλέκτου δεν αίρεται· μειώνεται περισσότερο ή λιγότερο η σημασία του από την υποστηριζόμενη ανάμειξη της Μακεδονικής με άλλες γλώσσες ή από τον προβαλλόμενο εκ των υστέρων εξελληνισμό¹⁵ της.

Αντίθετα προς τη θεωρία της αναμείξεως ή του εξελληνισμού, η «θεωρία της (αμιγούς) ελληνικότητας» της αρχαίας Μακεδονικής υποστηρίχθηκε με εξαντλητικές πραγματεύσεις του θέματος σε εκτενή έργα, συντεταγμένα από Έλληνες και ξένους μελετητές. Χάρης σ' αυτές τις αναλυτικές και τεκμηριωμένες προσεγγίσεις του θέματος, ο παλαιότερος θόρυβος για το ζήτημα έχει κοπάσει αναζωπυρούμενος μόνο τεχνητά προς στήριξη σύγχρονων διεκδικήσεων από το ψευδεπίγραφο μακεδονικό κράτος των Σκοπίων.

Έτσι σήμερα μετά το υποδειγματικό σε σύνθεση, επιστημονικότητα και αντικειμενικότητα εξαντλητικό για το θέμα έργο του Otto Hoffmann «Die Makedonen», 1906 (επανεκδόθηκε φωτομηχανικά το 1974 από τον Olms)· μετά την προ και μετά τον Hoffmann σειρά των εκτενών, ξενόγλωσσων και ελληνικών, δημοσιευμάτων του Γ. Χατζιδάκι, διεθνούς κύρους νεογραμματικού γλωσσολόγου του οποίου οι απόψεις έθεσαν τα θεμέλια της επιστημονικής αποδείξεως της ελληνικότητας της Μακεδονικής (Zur Abstammung der alten Makedonen, 1897 / Περί του ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων, 1925 / Και πάλιν περί του ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων [απάντηση στον Weigand], Γλωσσ. Έρευνα Α΄ 1934 κ.α.)· και, τέλος, μετά τό επιβλητικό έργο «Les anciens Macédoniens», έργο ζωής και ανεκτίμητη επιστημονική προσφορά του Ιωάννου Καλλέρη (τόμ. Ι: 1954, τόμ. ΙΙ: 1976, + πίνακες)· μετά τα έργα αυτά η σύγχρονη επιστημονική γλωσσολογική βιβλιογραφία (Chantraine, Frisk, Pokorny κ.ά.) χρησιμοποιεί το υλικό της αρχαίας Μακεδονικής ως αδιάσπαστο τμήμα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, που με τον αρχαϊστικό του χαρακτήρα ενισχύει τη γνώση μας για την πρώτη δομή της ελληνικής γλώσσας. Είναι χαρακτηριστική για το όλον θέμα η τελική εκτίμηση του Otto Hoffmann, διατυπωμένη στο τέλος της αναλυτικής εξετάσεως που διεξάγει για τα κύρια ονόματα της Μακεδονικής (του κυριότερου επιχειρήματος της θεωρίας της αναμείξεως ή του εξελληνισμού):

14. Οι κύριες θέσεις όλων των ερευνητών (γλωσσολόγων, ελληνιστών, ιστορικών, αρχαιολόγων) που έγραψαν μέχρι της εμφανίσεως του έργου του Ι. Καλλέρη (1954) βρίσκονται συγκεντρωμένες και έγκυρα παρουσιασμένες στον α΄ τόμο του έργου αυτού (σ. 20 κ.εξ.).

15. Κατά τον Γ. Χατζιδάκι (1934, 260) πρόκειται, στην πραγματικότητα, περί «εκβαρβαρώσεως» και όχι περί «εξελληνισμού»: «Κατ' αλήθειαν, άρα μάλλον την εκβαρβαρώσιν αυτών [των Μακεδόνων], όντων αρχήθεν Ελλήνων, η τον εξελληνισμόν, όντων το πριν βαρβάρων, θα εύρισκε πας τις ευνοηότερον».

«Τα ελληνικά ονόματα στη φθογγολογική τους σύσταση και στους νόμους τής δομής τους διαφέρουν τόσο βαθιά από τα θρακικά και τα ιλλυρικά, ώστε είναι τελείως αδιανόητο να θεωρηθούν τα ελληνικά μακεδονικά ονόματα ως ενδιάμεση βαθμίδα μεταξύ Ελληνικής και Θρακικής... Αν τα ελληνικά ονόματα αποδεικνύουν αναντίρρητα ότι οι αμφιθαλείς Μακεδόνες ήταν γνήσιοι Έλληνες, τότε και το ελληνικό τους λεξιλόγιο δεν μπορεί να είναι δάνειο θεσσαλικό, αλλά εθνική κληρονομιά τους. Δεν πρόκειται εδώ για μετάδοση του ελληνικού πολιτισμού και τής ελληνικής γλώσσας ως πνευματικού αγαθού από τη Θεσσαλία σε ξένους λαούς τής Μακεδονίας. Εδώ ένα ελληνικό φύλο, πολεμικό και ισχυρό με ευφρείς ηγέτες, κατέλαβε τη Μακεδονία και την κατέστησε ελληνική χώρα. Επομένως η Μακεδονική ήταν ελληνική διάλεκτος»¹⁶.

Διαλεκτική ταξινόμηση τής Μακεδονικής

Ας εξετάσουμε τώρα το β' ερώτημα: σε ποιά ομάδα/κατηγορία διαλέκτων τής αρχαίας Ελληνικής ανήκει η Μακεδονική; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό προσκρούει σε δύο βασικές δυσχέρειες: α) Στο γενικότερο θεωρητικό πρόβλημα τής κατηγοριοποίησης των διαλέκτων τής αρχαίας Ελληνικής. β) Στο ειδικότερο τεχνικό πρόβλημα τού ισχνού, όπως είπαμε, γλωσσικού υλικού που έχει διασωθεί από την αρχαία μακεδονική διάλεκτο.

Και ως προς μεν το α', το πρόβλημα τής μεγάλης διαλεκτικής διαφοροποίησης τής αρχαίας Ελληνικής, που ευνοούνταν από το πολιτικό σύστημα («πόλις — κράτος — γλώσσα») και από το θεσμοποιημένο φιλολογικό σύστημα («λογοτεχνικό είδος — διάλεκτος»), είναι γνωστά στους ειδικούς τα γενικότερα και ειδικότερα συστήματα ταξινόμησης των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων¹⁷ που έχουν κατά καιρούς προταθεί ήδη από τους αρχαίους χρόνους. Πιο γνωστό είναι το, κατά βάσιν, ήδη αρχαίο (από την ταξινόμηση τού Στράβωνος σε Ιωνική — Αιολική — Δωρική) τριμερές σύστημα τού Kretschmer (Ιωνική - Αττική — Αχαική — Δωρική), τροποποιημένο σημαντικά από την κλασική πλέον ταξινόμηση τού Buck (Δυτικές — Ανατολικές — Κεντρικές διάλεκτοι). Η έμφαση στις δωρικές διαλέκτους που άρχισε να δίδεται από παλιά, ήδη από τον Ahrens¹⁸, προέβαλε τη σημασία και τη στενότερη διαλεκτική σχέση τής λεγόμενης δυτικής Ελληνικής (τής Δωρικής εν ευρύτερα εννοία, όπου υπήχθησαν οι ΒΔ διάλεκτοι, και τής Δωρικής εν στενότερα εννοία όπου ανήκουν οι πελοποννησιακές διάλεκτοι) με εξαίρεση τα «ατίθασα παιδιά» τής ελληνικής διαλεκτολογίας, την Ηλειακή και, λιγότερο, την Αχαική τής Πελοποννήσου που πάντα ξεχωρίζονταν (Ahrens, Schwyzer, Thumb - Kieckers και, τελευταία, Bartoněk). Η έμφαση στη δωρική έφθασε στο αποκορύφωμά της με τη θεωρία τού Chadwick¹⁹ περί της γενέσεως τής ελληνικής γλώσσας (η Ελληνική είναι δημιούργημα των Ινδοευρωπαϊκής καταγωγής Ελλήνων· δημιουργήθηκε εντός τής Ελλάδος, στην Πελοπόννησο πιθανώς, με βάση τη Δωρική και την Αχαική). Το δεύτερο σημαντικό δίδυμο τής ελληνικής διαλεκτο-

16. O. Hoffmann 1906, 230.

17. Για τα συζητούμενα εδώ θέματα ταξινόμησης των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων ιδ. κυρίως Bartoněk 1972, Buck 1955, Chadwick 1963 και Μπαμπινιώτη 1985.

18. H. Ahrens: De Graecae linguae dialectis (1843).

19. J. Chadwick: The prehistory of the Greek language (1963).

λογίας, η Αρκαδοκυπριακή και η Μυκηναϊκή τών πινακίδων τής γραμμικής γραφής Β' έδωσαν λαβή σε άλλες ανακατατάξεις τών ελληνικών διαλέκτων με βάση τη θεωρία του Risch²⁰ που αναγνωρίζει τη στενότερη σχέση Ιωνικής-Αττικής, Αρκαδοκυπριακής και Μυκηναϊκής (Νότιας Αχαικής) και που αποτελεί επέκταση τής θεωρίας τού Porzig²¹ περί Ανατολικής Ελληνικής (στενότερης σχέσεως πρωτο-Ιων.-Αττικής και πρωτο-Αρκαδοκυπριακής). Η τάση που πάει να διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια²² είναι η αναγνώριση α) μιας σαφώς διακεκριμένης Δωρικής ή Δυτικής Ελληνικής· β) μιας Ιωνικής-Αττικής σαφώς διακεκριμένης και στενότερα συνδεομένης με την Αρκαδοκυπριακή και τη Μυκηναϊκή τής γραμμ. γραφής Β' («Πρωτοαχαικής» ή «νότιας Αχαικής») και γ) μιας συγκριτικά περιορισμένης Αιολικής, αποτελούμενης κυρίως από την Θεσσαλοβιοιωτική και τη Λεσβιακή. Άρα η ανακατάταξη αφορά κυρίως σε μια αναθεώρηση τών σχέσεων τών λεγομένων αιολικών/αχαικών διαλέκτων, τών οποίων το νότιο τμήμα (Αρκαδοκυπριακή) συνδέεται περισσότερο με την Ιωνική-Αττική και τη Μυκηναϊκή, το δε βόρειο πιθανώς με τη Δωρική (η Θεσσαλοβιοιωτική) και με την Ιωνική (η Αιολική της Μ. Ασίας). Ιδιαίτερα προβληματική στην κατάταξη τής υπήρξε πάντα η Παμφυλιακή, που χαρακτηρίστηκε ανάμεικτη από αχαικά (αιολικά) και δωρικά στοιχεία, τελευταία δε και αρκαδοκυπριακά.

Από τα λεχθέντα είναι φανερό πως οι προταθείσες και ισχύουσες ταξινομήσεις τών αρχαίων ελληνικών διαλέκτων στηρίζονται, κατ' ανάγκην, σε ορισμένα διαλεκτικά χαρακτηριστικά («ισόγλωσσες»), συμβατικά θεωρούμενα ως βάση αυτής ή εκείνης τής ταξινομήσεως. Έτσι λ.χ. στις τελευταίες ταξινομήσεις (από τού Porzig και εντεύθεν) καθοριστική υπήρξε η ισόγλωσσος του -ti (τύπος: *δίδωτι/γράφοντι/ΐκίατι*), ενώ σε άλλες (Bartonek για τις δωρικές διαλέκτους) τα αποτελέσματα τών αντεκτάσεων. Ωστόσο από τις πραγματικές ανάγκες τής γλωσσικής επικοινωνίας, τις έντονες αλληλεπιδράσεις τών γειτονικών διαλέκτων, το γόητρο τών λογοτεχνικών διαλέκτων και άλλους κοινωνικοπολιτικούς και ιστορικούς παράγοντες είναι φανερό πως τα διαχωριστικά όρια τών διαλέκτων που αναγνωρίζει εκ τών υστέρων ο μελετητής τής γλώσσας είναι δυσδιάκριτα, μεταβατικά, συχνά συμβατικά, ενίοτε δε και αυθαίρετα.

Αυτό γίνεται περισσότερο φανερό —είναι το τεχνικό πρόβλημα για το οποίο έγινε ανωτέρω λόγος— σε διάλεκτο με ποσοτικά περιορισμένο ή αμφισβητούμενο στη μορφή του υλικό, πράγμα που συμβαίνει με την αρχαία μακεδονική διάλεκτο. Επίσης είναι εντονότερο στη διάλεκτο αυτή από την έλλειψη συνταγματικών εν κειμένω σχέσεων μια και δεν διαθέτουμε ή δεν έχουμε ακόμη βρει τέτοια κείμενα. Ωστόσο, η δομή τής γλώσσας, έστω και ελλιπώς, δεν παύει να φαίνεται και σ' ένα μικρό ή μικρότερο δείγμα υλικού²³, από το οποίο δεν είναι δυνατόν να λείπουν τα

20. Risch 1955, 1959.

21. Porzig 1954.

22. Πβ. και Bartoněk 1972.

23. Είναι εξόχως διδακτικά εν σχέσει προς την Μακεδονική όσα λέγει ο Γ. Χατζιδάκις (1934, 232) για το πόσο μπορεί να προχωρήσει η γλωσσολογική έρευνα κι όταν ακόμη το γλωσσικό υλικό είναι ισχνό ή περιορισμένο: «Και λέξεις μεμονωμένα δύναται να αρκέσωσι ημίν εις καθορισμόν τής συγγενικής σχέσεως γλώσσης ή διαλέκτου τινός, αρκεί μόνον να περιέχωσιν ικανά σημεία δυνάμενα να χρησιμεύσωσιν ως χαρακτηριστικά τεκμήρια τής συγγε-

βασικά δομικά χαρακτηριστικά μιας γλώσσας ή διαλέκτου. Σ' αυτή τη βάση έγιναν ήδη προσπάθειες προσδιορισμού του διαλεκτικού χαρακτήρος της αρχαίας Μακεδονικής, οι οποίες κατέληξαν σε τρεις θέσεις: α) την «αιολική άποψη», υποστηριχθείσα κυρίως από τον Hoffmann; β) την «δωρική άποψη», με κύριο υποστηρικτή τον Καλλέρη και γ) την «άποψη περί ανάμεικτης διαλέκτου» (όπως η Παμφυλιακή), που υπεστήριξε ο Γ. Χατζιδάκις. Ας διασαφηνθεί πάντως ότι η θέση του Χατζιδάκι μπορεί να θεωρηθεί ότι πλησιάζει περισσότερο προς τη δωρική θέση, μια και ό,τι ονομάζει ο Χατζιδάκις «ανάμεικτες διαλέκτους» (η Παμφυλιακή και η Μακεδονική) αποτελούν υποκατηγορία της ΒΔ διαλεκτικής ομάδας²⁴.

Η θέση που υποστηρίζεται από τον γράφοντα είναι ότι η μακεδονική διάλεκτος, παρά την παρουσία σ' αυτήν ορισμένων στοιχείων θεωρουμένων ως αχαικών, έχει κυρίως δωρικό χαρακτήρα· ακριβέστερα, ανήκει στις δυτικές ή ΒΔ ελληνικές διαλέκτους. Τα επιχειρήματα που συνηγορούν υπέρ της θέσεως αυτής στηρίζονται στη φωνολογική και, δευτερευόντως, στη μορφολογική δομή της μακεδονικής διαλέκτου, αποτελούν δε, κατά την εκτίμησή μου, ισχυρές ενδείξεις για τον δωρικό χαρακτήρα της διαλέκτου. Επί πλέον από τη μελέτη των δεδομένων προκύπτει ότι τα αχαικά στοιχεία που απαντούν στη διάλεκτο ανήκουν όχι τόσο στην κυρίως Αχαική (βόρεια Αχαική/Αιολική, δηλ. τη Θεσσαλοβοιωτική) αλλά στην Αρκαδοκυπριακή (τη νότια Αχαική), πράγμα που επιτρέπει νέες εκτιμήσεις για τη συγγένεια και τη δημιουργία της διαλέκτου. Στην παρούσα πραγμάτευση του θέματος θα σταθώ, κατ' ανάγκην, σε ορισμένα χαρακτηριστικά δομικά γνωρίσματα, επιφυλασσόμενος να παρουσιάσω αλλού ολόκληρο το υλικό.

Ερευνώντας διεξοδικώς τα φωνολογικά συστατικά της διαλέκτου διαπίστωσα ότι τα κύρια, καθοριστικά θα έλεγα, γνωρίσματα της αχαικής, αιολικής διαλέκτου δεν εμφανίζονται ή, εν πάση περιπτώσει, δεν είναι τα επικρατούντα στη μακεδονική διάλεκτο. Αναφέρομαι α) στην αντιπροσώπευση των ΙΕ φωνηεντικών υγρών *ɣ* και *ʃ* β) στην αντιπροσώπευση των ΙΕ χειλοϋπερωικών κλειστών *kʷ*, *gʷ*, *gʷh* και γ) στον νόμο των νεοτέρων αντεκτάσεων.

(α) Τα φωνηεντικά υγρά (*ɣ/ʃ*)

Είναι γνωστό ότι τα κληρονομημένα φωνηεντικά υγρά **ɣ* και **ʃ* εμφανίζονται στις αχαικές διαλέκτους με φωνηεντισμό *ο* (*ορ/ρο*) αντί *α* (*αρ/ρα*) που απαντά στις λοιπές διαλέκτους· π.χ. *στρότος/τροτός* αιολ.-βοιωτ. αντί *στρατός· τέτορτος* αιολ.-αρκαδ. αντί *τέταρτος· στρόταγος* αιολ. αντί *στρατηγός· κόρζα* κυπρ. αντί καρδία/κραδίη κ.ο.κ. Πρόκειται για χαρακτηριστικό γνώρισμα των διαλέκτων αυτών, που εύλογα θα

νείας ταύτης. Επειδή δε η υπό των Μακεδόνων λαλουμένη δεν παρέχει ημίν ούτε ιδίους ιαπετικούς χαρακτήρας και γλωσσικόν θησαυρόν μάτην αναζητούμενον εν ταις αδελφαίς γλώσσαις, όπως η των Θρακών και Φρυγών, κατά την ρήσιν του κ. Kretschmer, αλλά τους χαρακτήρας της ελληνικής γλώσσης και ένα μόνον ίδιον, ούτε πάλιν χαρακτήρας αντιβαίνοντα προς τους της ελληνικής γλώσσης, δια ταύτα υπελάβομεν, ότι αύτη ούτε γλώσσα ίδια, διάφορος των τε άλλων αδελφών και της Ελληνικής, ούτε Θρακική ή Ιλλυρική δύναται να είναι, αλλ' απλώς διάλεκτος Ελληνική».

24. Η ΒΔ διαλεκτική ομάδα περιλαμβάνει, κατά τον Χατζιδάκι (ΑΑ 1, 20), α) την κατ' εξοχήν Δωρική, β) τις κατ' εξοχήν ΒΔ διαλέκτους και γ) τις ανάμεικτες διαλέκτους.

αναμενόταν να είναι και κεντρικό γνώρισμα της μακεδονικής, αν κύριος χαρακτήρας της ήταν ο *αχαϊκός*. Παραδείγματα:

(i) *δράμις* και όχι **δρόμις* ή **δόρμις* (όπως θα αναμενόταν στην Αχαϊκή) είναι η λέξη που χρησιμοποιήθηκε από τους Μακεδόνες για να δηλώσει ένα είδος ψωμιού, τον άζυμο άρτο. Όπως παραδίδεται από τον Αθήναιο «δράμικες και ἄραξις παρ' Ἀθαμᾶσιν ἄρτοι τινὲς οὕτω καλοῦνται· καὶ οἱ γλωσσογράφοι δὲ ἄρτων ὀνόματα καταλέγουσι. Σέλευκος μὲν δράμιν ὑπὸ Μακεδόνων οὕτω καλούμενον, δάρατον δ' ὑπὸ Θεσσαλῶν»²⁵. Η λ. ανάγεται σε ΙΕ ρίζα **derā-/ *der-* «είδος δημητριακών». Από τη μονοσύλλαβη μορφή τῆς ρίζας (**der-*) προήλθαν τα *δρά-μις* (<**dɛr-mis*) και *δρά-μιξ* (πρβλ. *ἔλιμιξ-ἔλιμιξ*), από δε τη δισύλλαβη τα θεσαλλ. *δάρα-τος* (<*dɛra-tos*) και δελφ. *δará-τα*. Η λ. στη Θεσσαλική μπορεί να θεωρηθεί δωρικό στοιχείο (Μακεδονική, Ηπειρωτική, Δελφική).

(ii) *δάρυλλος* και όχι **δόρυλλος* (όπως επίσης θα αναμενόταν σε μια γνήσια αχαϊκή διάλεκτο) είναι άλλη ενδιαφέρουσα λέξη που παραδίδει ο Ησύχιος: «δάρυλλος· ἡ δρυς, ὑπὸ Μακεδόνων». Η λ. ανάγεται σε ΙΕ **deru-*, απ' όπου η μεταπτωτική μορφή **dru-* δίδει τύπο *δάρυ-λλος*, η δε μεταπτωτική βαθμίδα **dru-* τον τύπο *δρῦ-ς*.

(iii) *κομ(μ)άραι* και όχι **κομμόραι* (ο παραδιδόμενος μεταγενέστερος τ. *κόμμορος* είναι προϊόν παρετυμολογίας) είναι ο τ. που παραδίδει ο Ησύχιος για τις «γαρίδες»: «κομμάραι/ κομάραι καρίδες. Μακεδόνες» και «καμμάρους· τὰς ἔρυθρας καρίδας». Η λ. ανάγεται σε ΙΕ **kame-* (πρβλ. γερμ. *Hummer*), απ' όπου η μεταπτωτική βαθμίδα **kamɛ-* ἔδωσε τύπο *κάμαρ-ος* που με εκφραστικό διπλασιασμό ἔγινε *κάμμαρ-ος* και με τροπή του α σε ο *κόμ(μ)αρ-ος* (πρβλ. και *κομ(μ)άρα, κομ(μ)αρίς*).

(iv) *Κράτερος* (και όχι **Κρότερος*) είναι συνήθης ονομασία στους Μακεδόνες και τους λοιπούς Έλληνες (πρβλ. και *Κρατέας, Κρατέννας, Κρατεύας*). Η λ. από ΙΕ **qrɛ-t-* ἔδωσε τα *κρέτ-ος, κρείττων* και στη μεταπτωτική βαθμίδα τῆς **qrɛ-t-* τα *κράτ-ος* ή *κάρτ-ος, κρατερός/καρτερός*.

(β) Χειλοϋπερωικά σύμφωνα

Γνωστό γνώρισμα τῶν αχαϊκῶν διαλέκτων είναι η αντιπροσώπευση τῶν χειλοϋπερωικῶν **kʷ, *gʷ* και **kʰ* ως χειλικῶν και όχι ως οδοντικῶν σε περιβάλλον προ τῶν ε και ι· π.χ. Λεσβ./Θεσσ. *πέμπε* (αντί *πέντε*)· Λεσβ. *πέσσυρες*, Βοιωτ. *πέτταρες*, Θεσσ. *πετροετηρίς* (αντί *τέσσαρες*)· Θεσσ. *πεῖσαι* (= *τεῖσαι*), Βοιωτ. *Πειλε-στροτίδας* (= *Τηλε-στρατίδας*), Λεσβ. *Βέλφοι*, Βοιωτ. *Βελφοί* (= *Δελφοί*), Θεσσ. *Πετθαλοί* (αντί *Θετταλοί*) κ.ο.κ. Τι συμβαίνει με τη Μακεδονική; Δεν εμφανίζει κανένα δείγμα χειλικῶν σε αντίστοιχες περιπτώσεις! Παραδείγματα:

(i) *ζέρεθρον*. Κατὰ τον Ευστάθιο: «τὸ δὲ βέρεθρον κοινῶς μὲν βάραθρον, κατὰ Μακεδόνας δὲ φασὶ καὶ ζέρεθρον λέγεται»²⁶ και: «ὅτι τὸ βέρεθρον ζέρεθρον Μακεδόνες φασί, καὶ ἀλλαχού εἴρηται»²⁷. Ο μακεδονικός τ. *ζέρεθρον* προήλθε προφανῶς (με τροπή του δ σε ζ) από αρχικό τ. *δέρεθρον* που εμφανίζει ακριβῶς δ αντί β (*βέρε-θρον*) ως αντιπροσώπευση του χειλοϋπερωικού **gʷ-*: **gʷerɔ-> δέρε-θρον > ζέρεθρον* (έναντι αιολ. *βέρεθρον* και ιων.-αττ. *βάραθρον*).

25. Αθήναιος III, 114β.

26. Ευστάθ. ad Hom. μ 94, σ. 1715, 38.

27. Ευστάθ. ad Hom. Θ 14, σ. 695, 34.

(ii) *ιζέλα*. Κατά τον Ησύχιο: «ιζέλα· ἀγαθὴ τύχη· Μακεδόνες». Ο τ. ιζέλα μπορεί να θεωρηθεί ως «σύνθετο εκ συναρπαγής» (από φράση) του *ίν* (<έν) + *ζέλα*. Με τη σειρά του ο τ. *ζέλα* ερμηνεύεται ως υποχωρητικός σχηματισμός (με αρχική μορφή *δέλα) του ρ. *δέλ-λω* = βάλλω (Ησύχιος «δέλλει· βάλλει»), από ΙΕ ρ. *g^wel-. Ήτοι: *g^wel- > δελ- > δέλ-λω (<δελ-ιω) > *δέλα «ρίξιμο, ζαριά, τύχη» (βολή) > ζέλα (με τροπή του δ σε ζ).

(iii). *Τίμ-*. Πρώτο συνθετικό των *Τίμ-ανδρος*, *Τίμ-άνθης*, *Τίμ-ανορίδας* αντί του αναμενομένου στην Αχαϊκή *Πιμ-: ΙΕ *k^wēi-/k^wī- > Τί(μ)-.

(γ) Νεότερες αντεκτάσεις

Από τα πιο χαρακτηριστικά φαινόμενα τών δωρικών διαλέκτων είναι, όπως έχει διδάξει ο Bartoněk κ.ά., τα προϊόντα των νεότερων αντεκτάσεων που έδωσαν αντιστοίχως ω (ō) και η (ē) (από ο και ē) αντί τών ου (ō) και ει (ē). *Παράδειγμα*:

αἰδῶσσα «αἰθουσα». Κατά τον Ησύχιο: «αἰδῶσσα· τῆς αὐλῆς τὰ τειχία». Ευστάθιος: «αἰθουσαι· αὐλῆς τειχία. Σικελοὶ δὲ αἰθουσαν αὐλειον θύραν φασί, Κύπριοι δὲ παστάδα ἀμφίθυρον». Στην πραγματικότητα πρόκειται για τ. *αἰδωσα* (ὄχι αἰδῶσσα) που αποτελεί μετοχή (ὄπως το *αἰθουσα*) τού ρ. *αἰθω*. Ήτοι = *αἰθω* > *αιθοντ-γᾶ > *αιθονσαῶ > *αἰθονσα απ' ὅπου με αντέκταση παίρνουμε *αἰθωσα* στη Δωρική (που στη Μακεδονική με την τροπή θ>δ εμφανίζεται ως δ) και *αἰθουσα* στην Ιωνική-Αττική (πρβλ. *ἄγω* > *αγοντ-γα > *αγονσα > *αγονσα > *ἄγωσα* δωρ. / *ἄγουσα* ιων.-αττ. / *ἄγωισα* λεσβ. (Ο τονισμός τού *ί* (αἰδῶσσα) ερμηνεύει, νομίζω, και τη διατήρηση τού *αι-* ἐναντι τών μακεδονικῶν *αἰθήρ* > *ἀδῆ*, *αἰθρία* > *ἀδρία* και *αἰθαλός* > *ἀδαλός*. Ἀς σημειωθεῖ ὅτι σίγηση του -ι ἀπαντᾶ διαλεκτικῶς και στην Ηλειακή: *εἶα* > *ἔα*).

Μακεδονική: Δωρική διάλεκτος

Στάθηκα σε τρία κύρια χαρακτηριστικά που δεν έχουν επισημανθεί δεόντως στην έρευνα. Θα μπορούσε κανείς ακόμη να αναφερθεί στο γνωστό δωρικό φαινόμενο τής τροπής του δ(θ) σε ζ, συμφωνώντας με τις επισημάνσεις τού Καλλέρη για τα μακεδ. *ἄδδα* < *ἄζα*²⁸ και *δώραξ* < *ζώραξ* (<ζώος)²⁹.

Αντιθέτως, τα διαλεκτικά χαρακτηριστικά πάνω στα οποία στήριξε τη σχέση τής Μακεδονικής με την Αιολική (ιδιαίτερα τη Θεσσαλική) ο Hoffmann, η αποκοπή τών προθέσεων και η τροπή του ω σε ου δεν είναι ιδιαίτερος αποδεικτικός. Γιατί το μεν φαινόμενο τής αποκοπής είναι κατ' ἐξοχήν δωρικό χαρακτηριστικό (πρβλ. λ.χ. Buck)³⁰, η δε κῶφωση τού ω σε ου στα *κυνῶπες* > *κυνούπες*, *ἄκρωνοί* > *ἄκρουνοί* δεν ἀπαντᾶ στα *γάπας* (*γούπας), *κάρυκος* (*κούρυκος) και *δωά* (<θωά «χρηματική ποιμή» ὄχι *δουά), ἤτοι στους περισσότερους παρόμοιους τύπους. Ομοίως, αν σταθεῖ κανείς στην τροπή τού α σε ο (*κάμμαρος* > *κόμμαρος*, *Κάρανος* > *Κόρανος*) θα προσκρούσει στο αντίθετο χαρακτηριστικό φαινόμενο, π.χ. *ὄφρυες* > *ἄβροῦτες* (ο>α). Η τροπή, ἐξάλλου, ἀπαντᾶ και σε πολλές ΒΔ διαλέκτους (Δελφική, Ηράκλειας, Συβάρειας, Λοκρίδος, Ηλειακή)³¹.

28. Καλλέρης I (1954) 83 κ.εξ.

29. Καλλέρης I (1954) 160 κ.εξ.

30. Buck 1955³, 81.

31. Buck 1955³, 20.

Υπέρ της δωρικής προελεύσεως της μακεδονικής διαλέκτου συνηγορούν αποφασιστικά και ορισμένα μορφολογικά φαινόμενα, χαρακτηριστικά των δωρικών διαλέκτων. Έτσι λ.χ. ο κανονικός σχηματισμός σε *ā* αντί *η* (κεβαλά, λακεδάμα) και στα παράγωγα σε *-άνωρ* (ψευδάνωρ), *-άσιον* (κοράσιον), *-άτωρ* (νικάτωρ): ο σχηματισμός τής γενικής των αρσενικών κυρίως ονομάτων σε *ā*: Πανσανιά (= Πανσανίου), Ἀμύντα, Περδίκκα σχηματισμός σε *-άν* (<*-άων*) αντί *-ων*: πελιγάν > πελιγάν (πληθ. πελιγάνες < πέλιος + γα- [γεγαώς])· σχηματισμός σε *-ας* αντί *-ος*: ἡμεροδρομάς (αντί *ἡμεροδρόμος και ιων. ἡμεροδρόμης), βουκεφάλας (αντί βουκέφαλος). Ιδιαίτερα χαρακτηριστικός είναι ο σχηματισμός των πατρωνυμικών όχι με επίθετο, όπως οι Αιολείς (Δαμοσθένης - Δαμοσθένειος), αλλά με γενική.

Η δωρική άποψη τής Μακεδονικής θα μπορούσε να υποστηριχθεί πειστικά και σε λεξιλογικό επίπεδο. Ερευνώντας την παράλληλη εμφάνιση λέξεων τής Μακεδονικής και στον δωρικό διαλεκτικό χώρο («λεξιλογικές ισόγλωσσες»), ο Καλλέρης καταλήγει στο συμπέρασμα³²:

«Φθάνει να ρίξουμε μια ματιά στις αναφερθείσες περιοχές και στον αριθμό των λέξεων που απαντά σε καθεμιά απ' αυτές για να διαπιστώσουμε ότι οι περισσότερες από αυτές τις λέξεις είναι κοινές στη Μακεδονική και σε διαλέκτους δωρικές εν ευρύτερα εννοία (τις κυρίως δωρικές και τις βορειοδυτικές), ενώ λίγες μεταξύ αυτών είναι κοινές στη Μακεδονική και στις αιολικές διαλέκτους· πράγμα που μάς επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι η Μακεδονική είχε στενή συγγένεια με τις διαλέκτους της α' ομάδας [τις δωρικές δηλ.], αλλά παρουσίαζε και ορισμένες ομοιότητες με αιολικές διαλέκτους».

Το πρόβλημα των μέσων κλειστών (β, δ, γ αντί φ, θ, χ)

Τελειώνοντας, θα ήθελα να θίξω το κατ' εξοχήν γλωσσικό και μάλιστα φωνολογικό πρόβλημα τής Μακεδονικής, εννοώ την αντιπροσώπευση των αήχων δασέων (φ, θ, χ) ως ηχηρών κλειστών (β, δ, γ). Πρόκειται για το γλωσσικό φαινόμενο στο οποίο κυρίως στηρίχθηκαν όσοι αμφισβήτησαν τον ελληνικό χαρακτήρα τής προϊστορικής Μακεδονικής (ή Πρωτομακεδονικής).

Σε μελέτη μου «*Mediae question in Ancient Macedonian Greek reconsidered*»³³ υποστηρίζω ότι η φωνητική αξία των β, δ, γ τής Μακεδονικής ήταν εκείνη των ηχηρών διαρκών συμφώνων (voiced spirants) και όχι των ηχηρών κλειστών (voiced stops), πράγμα που τοποθετεί το όλο πρόβλημα τού φωνολογικού συστήματος των συμφώνων της Μακεδονικής επί νέας βάσεως. Συγκεκριμένως, εσωτερικά συστηματικά δεδομένα (η εξέλιξη των συμφώνων στην Ελληνική) αλλά και συγκριτικά δεδομένα (η παράλληλη εξέλιξη των *Mediae Aspiratae* τού ιταλικού κλάδου, κατά την άποψη των Ascoli και Szemerényi³⁴) δείχνουν —υποστηρίζω— ότι η αβασάνιστη αντίληψη περί τής υφής των β, δ, γ ως b, d, g και μάλιστα η ερμηνεία τής προελεύσεώς τους απευθείας από τα *Mediae Aspiratae* τής Ινδοευρωπαϊκής (θεωρία Kretschmer) πρέπει να αναθεωρηθεί. Η μακεδονική διάλεκτος τής αρχαίας Ελληνικής, χρησιμοποιηθείσα μόνο προφορικός (από τα μέχρι τούδε στοιχεία), δεν υπέστη τη συντηρη-

32. Καλλέρης 2 (1976), 490.

33. Μπαμπινιώτης 1991.

34. Szemerényi 1987.

τική ανασταλτική επίδραση τού γραπτού λόγου και έτσι πολύ πρώιμα προχώρησε στην αποκλειστοποίηση τών *Tenuis Aspiratae*, ακολουθώντας σ' αυτό μια γενικότερη τάση ολόκληρου τού συστήματος τής αρχαίας Ελληνικής να γίνει συμμετρικότερο³⁵ με τη δημιουργία αντιστοίχων σειρών χειλικών, οδοντικών και λαρυγγικών διαρκών συμφώνων. Φαινόμενα όπως η εναλλαγή τών β και *F* σε λακωνικές (δωρικές) επιγραφές τού 4ου π.Χ. αι. (*προβειπάνας* = *προΦειπάσας*) δείχνουν τάσεις πρώιμης εμφανίσεως τής αποκλειστοποίησης σε αρχαίες ελληνικές διαλέκτους.

Άρα η μακεδονική διάλεκτος, όχι μόνο δεν αποτελεί παρέκκλιση από το φωνολογικό σύστημα τής Ελληνικής εμφανίζοντας *Mediae* αντί *Tenuis Aspiratae*, αλλά με την εμφάνιση πρώιμων αποκλειστοποιημένων συμφώνων (*Voiced Spirants* αντί *Tenuis Aspiratae*) προηγήθηκε σε εξελίξεις που σφράγισαν τη φωνολογική φυσιολογία ολόκληρης τής νεότερης ελληνικής γλώσσας από τών μεταγενεστέρων χρόνων και ιδίως κατά την περίοδο τής Αλεξανδρινής Κοινής.

Συμπέρασμα

Με όσα εξέθεσα και υποστήριξα, λαμβάνοντας υπόψιν την τεράστια έρευνα που έχει προηγηθεί για το θέμα τής μακεδονικής διαλέκτου, προσπάθησα να δείξω τα εξής:

(i) Η ελληνικότητα τής αρχαίας μακεδονικής γλώσσας δέν μπορεί πλέον σήμερα —με την έρευνα που έχει προηγηθεί από Έλληνες και ξένους επιστήμονες— να αμφισβητηθεί με γλωσσικά και γλωσσολογικά κριτήρια. Το γλωσσικό υλικό που σώθηκε από τη μακεδονική διάλεκτο —όσο περιορισμένο κι αποσπασματικό κι αν είναι λόγω τής προφορικής χρήσεως τής αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου και τής υποχωρήσεώς της προ τού γοήτρου τής επίσημης γλώσσας τού μακεδονικού κράτους, τής Αττικής διαλέκτου— είναι γλωσσολογικά επαρκές για να αποδείξει την ελληνικότητα τής διαλέκτου όσες κι αν είναι οι επιδράσεις που μπορεί να δέχτηκε από τις γλώσσες ξένων λαών τούς οποίους υπέταξαν οι Έλληνες τής Μακεδονίας. Η δομή τής γλώσσας —φωνολογική, μορφολογική, λεξιλογική— αποτελεί την καλύτερη απόδειξη για την ελληνικότητα τής αρχαίας Μακεδονικής. Σ' αυτή τη γλωσσική πραγματικότητα στηρίχτηκαν άλλωστε οι αρχαίοι γραμματικοί και γλωσσογράφοι που ξεχώρισαν και σχολίασαν όχι τα αυτονόητα κοινά στοιχεία τής Μακεδονικής με τις λοιπές ελληνικές διαλέκτους —όπως είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε εμείς σήμερα— αλλά τα αποκλίνοντα δομικώς (μορφικώς) και σημασιολογικώς στοιχεία της, τις «γλώσσες». Εξάλλου, για χρονικές περιόδους τής γλώσσας τόσο απομακρυσμένες και ισχνά, από απόψεως γλωσσικού υλικού, τεκμηριωμένες απαιτείται οι γλωσσολόγοι να λαμβάνουμε ακόμη περισσότερο υπόψιν τα πορίσματα κλάδων όπως η αρχαιολογία, η αρχαία ιστορία, η εθνογεωγραφία, και όχι λιγότερο, η παράδοση (γραπτή και προφορική) τής γλώσσας καθώς και η παράδοση των ηθών και τών εθίμων ενός λαού, για να αποφεύγονται οι ανεξέλεγκτες εικολογίες και οι αβάσιμες αμφισβητήσεις. Όλες οι πλευρές αυτές στην περίπτωση τής αρχαίας Μακεδονικής συγκλίνουν και αποδεικνύουν την ελληνικότητα τής μακεδονικής διαλέκτου.

(ii) Ως προς τον χαρακτήρα τής αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου και το πρόβλημα

35. Ιδ. και Μπαμπινιώτη 1985², 123 κ.εξ.

τής κατατάξεώς της στον διαλεκτικό χώρο τής αρχαίας Ελληνικής, θεωρώ ότι η θέση περί τού δωρικού χαρακτήρα τής Μακεδονικής, υποστηριχθείσα παλιότερα άμεσα μεν από τον Ιωάννη Καλλέρη έμμεσα δε από τον Γ. Χατζιδάκι και άλλους, αποδεικνύεται επικρατέστερη και από τής πλευράς που εξετάσαμε το θέμα εδώ. Η μαρτυρία τού Ηρόδοτου («Τὸ Δωρικόν... οἴκεε ἐν Πίνδῳ Μακεδόνων καλεόμενον· ἐνθεῦτεν δέ... ἐς Πελοπόννησον ἐλθὼν Δωρικὸν ἐκλήθη» I, 56) και άλλων απηχούν τη γνώμη τών αρχαίων για την καταγωγή τών Μακεδόνων που δεν διαφέρει απ' όσα συνάγονται γλωσσολογικά. Η θέση ότι στη Μακεδονική διάλεκτο υπερισχύει ο δωρικός χαρακτήρας συμφωνεί επίσης με τις απόψεις παλαιότερων και σύγχρονων ιστορικών (αναφέρω ενδεικτικώς τον Hammond³⁶ και τον δικό μας Μιχ. Σακελλαρίου³⁷) που θεωρούν την Ήπειρο και τη Μακεδονία ως χώρο της πρώτης εγκαταστάσεως τών Ελλήνων στην Ελλάδα.

Το γεγονός, εξάλλου, που φάνηκε, ελπίζω, από τα λεχθέντα εδώ, ότι η αρχαία Μακεδονική εμφανίζει γλωσσικά στοιχεία απαντώντα όχι τόσο στη Βόρεια Αχαϊκή/ Αιολική (Θεσσαλοβιοιωτική δηλ. και Λεσβιακή) όσο στην Αρκαδοκυπριακή και τη Μυκηναϊκή (Προμπονάς³⁸) επιτρέπει, νομίζω, να υποθέσουμε ότι η ευρύτερα σήμερα αποδεκτή θεωρία του Risch³⁹ —τροποποιημένη ως προς τη Μυκηναϊκή από τον Chadwick— περί δύο βασικών διαλεκτικών ομάδων τής Ελληνικής, μιας Δωρικής και μιας προ-Δωρικής (ή Πρωτομυκηναϊκής ή Αχαϊκής) με κύριο κλάδο τής β' τη λεγομένη «Νότια Αχαϊκή» (Αρκαδοκυπριακή + Ιωνική - Αττική + Μυκηναϊκή τής γραμμικής γραφής Β'), έχει την εφαρμογή της και στη Μακεδονική. Τα αχαϊκά στοιχεία δηλ. που απαντούν στη Μακεδονική αποτελούν «αιολικό υπόστρωμα» («αχαϊσμούς») από τη Νότια Αχαϊκή, αυτήν ακριβώς που θεωρείται και ως κύριος κύκλος συνθέσεως τών ομηρικών επών. Εν τοιαύτη περιπτώσει κύριος χαρακτήρας τής Μακεδονικής είναι ο δωρικός εν ευρύτερα εννοία, με γλωσσικό υπόστρωμα κυρίως τα νοτιοαχαϊκά στοιχεία απ' όπου και η συγγένεια τής Μακεδονικής με τις αχαϊκές διαλέκτους, η οποία υπερτονίστηκε πάντως από τον Hoffmann και άλλους στην περίοδο τών διαλεκτολογικών ερευνών τής Ελληνικής πριν από την εμφάνιση (αποκρυπτογράφηση) τής Μυκηναϊκής. Δεν υπάρχει λόγος επίσης να αρνηθεί κανείς εύλογες επιδράσεις στο λεξιλόγιο κυρίως τής Μακεδονικής από μη ελληνικές γλώσσες, ινδοευρωπαϊκές και μή, λαών ομόρων προς τους αρχαίους Μακεδόνες ή υποταχθέντων από αυτούς.

Αν αληθεύει, πάντως, η υπόθεση που διατυπώσαμε περί πρώιμης αποκλειστοποίησης τών δασέων φθόγγων τής Ελληνικής στην αρχαία Μακεδονική, τότε η ελληνική αυτή διάλεκτος —αποδεσμευμένη από τους φραγμούς που επιβάλλει συνήθως ο φύσει συντηρητικός και συμβατικός χαρακτήρας τής γραπτής γλώσσας— προηγήθηκε σε εξελίξεις που χαρακτήρισαν τη μετέπειτα φωνολογική δομή της Ελληνικής από τών αλεξανδρινών χρόνων και εξής.

(iii) Έχοντας, λοιπόν, να κάνουμε με μια τόσο παλιά και γνήσια διάλεκτο τής αρχαίας Ελληνικής, τη Μακεδονική, που μιλήθηκε και μιλιέται στην εξέλιξή της ακόμη από ένα γνήσιο και εκλεκτό κομμάτι του Ελληνισμού, τους Έλληνες τής Μακεδονίας, είναι φυσικό να αισθανόμαστε πικρία και αγανάκτηση, όταν ως «μακε-

36. N. Hammond, A history of Macedonia, τόμ. I (1972), σ. 252 κ.εξ.

37. Μ. Σακελλαρίου, Les proto-grecs, σ. 165 και 259 (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1980).

38. Προμπονάς 1973.

39. Risch 1955 και 1959.

δονική γλώσσα» βαφτίζεται (από το 1944), προβάλλεται και προπαγανδίζεται διεθνώς το νεόκοπο σλαβικό (βουλγαροσερβικό) ιδίωμα τού κράτους τών Σκοπίων⁴⁰. Κι όταν με βάση αυτή την ψευδεπίγραφη μακεδονική γλώσσα επιχειρείται κατά πρωτοφανή στα διεθνή χρονικά τρόπο να αποκοπεί η Μακεδονία από μια ελληνική παράδοση 4.000 χρόνων, για να κατασκευασθεί το σκηνικό τών αλύτρωτων μειονοτήτων τής «Μακεδονίας τού Αιγαίου» και τής «Μακεδονίας τού Πιρίν» που από κοινού με τη μόνη «αλυτρωμένη» Μακεδονία, το κράτος τών Σκοπίων, επιδιώκεται για πολιτικούς καθαρά λόγους να αποτελέσουν την ενιαία και ανεξάρτητη δήθεν Μακεδονία!... Τό 'χει φαίνεται η μοίρα τού Ελληνισμού να υπερασπίζεται την πανάρχαιη ιστορικά, εθνολογικά, πολιτιστικά, γλωσσικά και γεωγραφικά κατοχυρωμένη ταυτότητά του άλλοτε στην Κύπρο, άλλοτε στη Μακεδονία και άλλοτε στα νησιά του Αιγαίου.

Γ. Μπαμπινιώτης
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ahrens H. 1843: *De Graecae linguae dialectis* (Göttingen).
 Ανδριώτης Ν. 1960: *Το ομόσπονδο κράτος των Σκοπίων και η γλώσσα του* (Θεσσαλονίκη).
 Bartoněk A. 1972: *Classification of the West Greek dialects at the time about 350 B.C.* (Amsterdam: Hakkert).
 Buck C. 1955³: *The Greek dialects* (Chicago: The University of Chicago Press).
 Chadwick J. 1963: *The prehistory of the Greek language. The Cambridge Ancient History* (Cambridge).
 Chantraine P. 1961²: "Le grec et ses dialectes". Στο *Morphologie historique du grec* (Paris: Klincksieck) [=Μετάφρ. στην Ελληνική από Ν. Αγκαβανάκη 1990, Αθήνα: Καρδαμίτσα].
 Hoffmann O. 1906: *Die Makedonen, Ihre Sprache und ihr Volkstum* (Göttingen) [=Hildesheim: G. Olms, 1974].
 Καλλέρης Ι. 1954-1976: *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*, vol. I (1954), vol. II (1974) (Athènes: Institut Français d' Athènes).
 Κουρμούλης Γ.: «Προσθήκη περί της Μυκηναϊκής διαλέκτου». ΜΕΕ, τ. Ελλάς, σ. 86 κ.εξ.
 Kretschmer P. 1896: *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* (Göttingen).
 Kretschmer P. 1912: "Sprache". In A. Gercke – E. Norden (eds.) *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, σ. 463-564.
 Μπαμπινιώτης Γ. 1985²: *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας* (Αθήνα).
 Μπαμπινιώτης Γ. 1991: "Mediae question in Ancient Macedonian Greek reconsidered". Στο *Essays in linguistics offered in Honor of Oswald Szemerényi*.
 Porzig W. 1954: "Sprachgeographische Untersuchungen zu den altgriechischen Dialekten". *Indogermanische Forschungen* 61, 147 κ.εξ.
 Προμπονάς Ι. 1973: *Η συγγένεια μακεδονικής και μυκηναϊκής διαλέκτου και η πρωτοελληνική καταγωγή των Μακεδόνων* (Αθήνα).

40. Ανδριώτης 1960.

- Risch E. 1955: "Die Gliederung der griechischen Dialekten in neuer Sicht". *Museum Helveticum* 12, 61 κ.εξ.
- Risch E. 1956: "La position du dialecte mycénien". Στο *Etudes Mycéniennes*, σ. 167 κ.εξ.
- Risch E. 1959: "Frühgeschichte der griechischen Sprache". *Museum Helveticum* 16, 215 κ.εξ.
- Szemerényi O. 1987: "The development of the Indo-European Mediae Aspiratae in Latin and Italic". Στο *Scripta Minora* τομ. 2, 628-693 (Innsbruck: Innsbrücker Beiträge zur Sprachwissenschaft).
- Τσοπανάκης Α. 1988: "Mutations of φ, θ, χ into β, δ, γ in Cyprus, Macedonia, Homer and Modern Greek". Στο Karageorgis – Masson (eds.), *The history of the Greek language in Cyprus* (Nicosia) 81-97.
- Χατζιδάκις Γ. 1897: *Zur Abstammung der alten Makedonier* (Athen).
- Χατζιδάκις Γ. 1901: «Περί του ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων». Στο *Γλωσσολογικάί Μελέται* 1, 33-114.
- Χατζιδάκις Γ. 1924: *Ακαδημεικά Αναγνώσματα εις την Ελληνικήν και την Λατινικήν γραμματικήν* (Αθήναι).
- Χατζιδάκις Γ. 1925: *Περί του ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων* (Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, αριθμ. 12).
- Χατζιδάκις Γ. 1934: «Και πάλιν περί του ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων». Στο *Γλωσσολογικάί Έρευναι* τόμ. 1, 228-30 (Αθήναι).